

УДК 373.2.015.312

DOI 10.31654/2663-4902-2024-PP-3-27-35

Пісоцький О. П.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
pisockijsascha@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1454-4394

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ СТАВЛЕНЬ ДІТЕЙ 5–6 РОКІВ
У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї**

У статті розглядається проблема формування у дітей дошкільного віку (5–6 років) основ моральних ставлень особистості у контексті взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї. Наголошується, що наразі питання виховання у дошкільників моральних ставлень є вагомим компонентом розвитку особистості дошкільника, зокрема становлення морально-ціннісної сфери дитини. У статті авторка вказує на основні компоненти, критерії та показники розвиненості моральних ставлень дітей п'яти – шести років, згідно з якими було розроблено емпіричну методику. Разом із тим, зроблено акцент на найбільш специфічних показниках моральності дітей 5–6 років та їх ставленні до: а) інших осіб (чесність, щирість, доброзичливість, лагідність); б) самого себе (самостійність, комунікабельність, що містить у собі, згідно уявлень дітей, веселість й енергійність у стосунках); в) явищ у людському соціумі (працьовитість). Разом із тим, зафіксовано, що більшість дітей 5–6 років цінують комунікабельність, щирість, доброзичливість і лагідність, які і є основоположними чеснотами у моральному сенсі дошкільників 5–6 років.

У емпіричному дослідженні авторка зафіксувала, що значна частина дошкільників (48 %) характеризується низьким рівнем сформованості моральних ставлень, який проявляється у їх висловлюваннях, поглядах, 38 % дітей п'яти-шести років властивий середній рівень вихованості моральних ставлень. Найменше виявлено старших дошкільників з високим рівнем сформованості моральних ставлень – 14 %. Загалом, з'ясовано, що 86 % дітей у старшій групі ЗДО характеризуються недостатньою мірою сформованості моральних ставлень як основних утворень морально-ціннісної сфери дитини.

Авторка, вивчаючи виховні впливи педагогічних працівників ЗДО на формування моральних ставлень дітей 5–6 років, дійшла висновку, що вихователі слабо орієнтуються у меті й завданнях морального розвитку дітей 5–6 років, у недостатній мірі звертаються за інформацією щодо цієї проблеми до державних нормативних документів, майже не використовують досягнення своїх колег, рекомендації методичних об'єднань, публікації у педагогічній пресі. Разом із тим, визначено, що слабкою мірою організована співпраця з батьками дошкільників, що безумовно негативно впливає на формування змісту моральних ставлень у дітей 5–6 років.

Виховні впливи батьків вихованців на формування моральних ставлень дітей 5–6 років також мають свої особливості. Зокрема дорослі показали достатньо системні знання у сфері моральних принципів. Проте лише незначна їх частина спілкується з сином чи донькою на теми моральних ставлень до світу, читає їм відповідну літературу, прагне демонструвати на власному прикладі дійсно моральні вчинки. При цьому, значна частина батьків ігнорують виховні впливи щодо дітей 5–6 років, обґрунтовуючи це тим, що знання мають формувати у дитсадках і школах.

За результатами проведеного емпіричного дослідження зроблено висновок щодо необхідності оптимізації процесу формування моральних ставлень дітей п'яти-шести років до навколишнього світу.

Ключові слова: моральне виховання, моральні ставлення, морально-етичний розвиток, моральні цінності, освітнє середовище ЗДО, виховне середовище сім'ї, формування моральних ставлень дітей 5–6 років.

Постановка проблеми. Проблема формування моральних ставлень актуалізується у дошкільному віці, коли формується свідоме ставлення дітей 5–6 років до цінностей і категорій морального змісту. У цей період моральне виховання дошкільників потребує узгодження зусиль ЗДО та сім'ї, які загалом визначають його зміст й ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З точки зору О. Власової, категорія моралі у суспільстві розглядається як певне ставлення однієї людини до іншої. При цьому, особистісним регулятором (що є вищим почуттям), що контролює дотримання етичних орієнтирів ставлень до інших авторка вважає совість, як динамічну оцінку людиною себе, що ґрунтується на цінностях суспільства [14, с. 234]. У цьому контексті, ставлення людини до інших, як власне й до самої себе, визначаються через особливе особистісне утворення у морально-ціннісній сфері (совість), що і зумовлює оцінку себе та решти людей, які перебувають навколо.

Отже, науковці категорію ставлення (моральні ставлення) відносять до моральної свідомості особистості, що відображається у емоційній формі (переживаннях), зокрема через почуття. На думку Т. Кириленко, почуття є найбільш складним утворенням почуттєвої сфери людини, що підкреслює стійкість й узагальненість переживань, а отже, і є тим ставленням [3, с.357]. При цьому, почуття пов'язані з культурним і емоційним розвитком лише людини, відображаючи її оцінку (іншими словами, ставлення) світу, культури, людей, явищ соціальної дійсності.

Найбільшого поширення набули почуття доброзичливості та гуманності, які вказують на людські стосунки. Не менш цінними є ставлення людей до праці, один до одного (повага, довіра, вимогливість,) відношення до речей, до самого себе. При цьому, Н. Зубалій до перелічених почуттів додає почуття: любові, патріотизму, честі. Останнє з утворень, згідно поглядів дослідника, поступово перевтілюється у честь або гідність [2, с. 223].

У дошкільній освіті щодо дошкільників 5–6 років пропонують особливе наповнення їх змісту моральних ставлень. Зокрема Л. Лохвицька вказала, що діти у цей час позитивно ставиться до доброти, піклування, поваги. При цьому, дослідниця підкреслила, що для дітей 5–6 років актуальними є переживання поваги до старших (однолітків), які перебувають поряд, поважне ставлення до рідних, доброзичливість, ввічливість і співчуття. Отже, дослідниця акцентує увагу на значущості моральних ставлень старших дошкільників, які вони виражають через прояви у себе доброти, доброзичливості, поваги та пошани до близьких, ввічливості та піклуванні про решту осіб [4, с. 70].

Сучасна дослідниця О. Терещенко акцентує свою увагу на почутті доброзичливості дошкільників 5-6 років. При цьому, науковець вважає, що змістом означеного ставлення старших дошкільників є переживання та оцінка саме того, що є для них найбільш цінним в особистісному сенсі, зокрема добро та зло, правдивість або нечесність, досконалість у поведінці, комунікація із однолітками [7, с. 326]. На думку дослідниці, ці почуття і стимулюють дітей 5–6 років до цілеспрямованих активних дій, задля досягнення гармонії у міжособистісних взаєминах з друзями.

Т. Титаренко у цьому сенсі підкреслює, що дитина, не в змозі себе схвалити (оцінити) позитивно, є інертною до проявів доброзичливості щодо ровесників або дорослих. При цьому, авторка наголосила, що почуття доброзичливості з'являється

завдяки опануванню інформацією про поганих і гарних персонажів оповідань, казок, про неминучу перемогу добра над злом, про ставлення до себе та решти, враховуючи етичні норми, які зумовлюють процес оцінки набутих відомостей та емоційні переживання [8, с. 89].

Проте, особливої уваги заслуговують ідеї Т. Поніманської. Українська дослідниця акцентувала увагу на особливе дитяче вміння, що властиве дитині 5–6 років: усвідомлення себе як особи, яка здатна виявляти своє ставлення, оцінювати інших, світ загалом. Разом із тим, зміст означених можливостей, на думку авторки, є позитивна спрямованість дитини на сприймання людей, на усвідомлення нею значущості проявів у неї доброзичливих почуттів, прийняття за цінність всіх без винятку людей, а також окремо взятої унікальної особистості [5, с. 7]. Загалом, Т. Поніманською таке особистісне утворення відносилось до ознак соціальної компетентності дошкільника.

Змістом цього утворення, згідно поглядів науковця, належать доброта й людяність, відвертість (щирість) і справедливість, правдивість і самоповага, які старший дошкільник розглядає як особливе (суто людське) відношення до світу, як ставлення до людей і до себе. Для нього ці ставлення є загальними моральними орієнтирами у поведінці.

Наразі середовища сім'ї та ЗДО мають безпосереднє відношення до моральних ставлень дошкільників 5–6 років, а тому погляди сучасних науковців спрямовані на забезпечення найбільш тісних взаємовідносин між ЗДО та родинами дітей [6, с. 424]. На практиці – форми співпраці. Науковці дійшли висновку, співробітництво між означеними інституціями соціалізації виявляються у створеному освітньому середовищі для дошкільників, де існують взаємини між дітьми, формуються ціннісні орієнтири, культура стосунків, орієнтиром яких є моральні ставлення старших дошкільників.

Отже, **мета статті** полягає у емпіричному вивченні особливостей сформованості моральних ставлень дітей 5–6 років у взаємодії закладу дошкільної освіти та сімей вихованців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час емпіричного дослідження моральних ставлень дошкільників 5–6 років ми були зорієнтовані на наступні параметри: *сприймання гуманних основ особистісних стосунків і цінностей у соціумі; емоційно-спонукальне відношення до моральних настанов і категорій; надання переваги позитивним етичним проявам у поведінці.* Структурними складовими моральних ставлень дошкільників 5–6 років були пізнавальний, афективно-мотиваційний, поведінковий, згідно з якими було впорядковано методи експерименту. За своїм змістом методика дослідження є комплексною, сприяла дослідженню моральних ставлень дітей 5–6 років і, при цьому, з'ясувати ефективність виховних впливів з боку дорослих щодо становлення у вихованців моральних ставлень. При проведенні емпіричного дослідження орієнтувалися на схарактеризовані вище критерії, компоненти та показники, враховуючи спрямованість дітей на прояви моральних ставлень у своїй поведінці.

У дослідженні взяли участь 21 дошкільник, з яких 12 дівчаток і 9 хлопчаків; група вихователів, яка складалася з 17 осіб; батьки вихованців у кількості 25 осіб. Було використано такі методи: бесіди (*Знання про моральні цінності*), проєктивна техніка *Моральна самооцінка* (модифікований метод вивчення самооцінки Я. Щур), бесіда (*Моральні люди: які вони?*), спостереження за дитячою грою, дві розроблені самостійно анкети для батьків і вихователів, які були спрямовані на вивчення особливостей впливу ЗДО і сім'ї на формування у дітей моральних ставлень. Означені методи сприяли отриманню інформації про існуючий рівень знань і уявлень дітей 5–6 років про моральні ставлення дошкільників 5–6 років, а також дозволили з'ясувати сумісний вплив з боку суспільного та сімейного виховання на становлення моральних ставлень дошкільників 5–6 років.

Здійснивши аналіз отриманих результатів, з'ясували, що зміст моральних ставлень дітей 5-6 років визначають відношення дітей: а) до інших людей (*чесність,*

щирість, доброзичливість, лагідність); б) до себе (самостійність, комунікабельність, яка включає у себе, згідно уявлень дітей веселість та енергійність у стосунках); в) до явищ у людському суспільстві (працьовитість). Окрім цього з'ясовано, що більшою мірою опитані цінують комунікабельність, щирість, доброзичливість і лагідність, які і є визначальними у моральному плані для дітей 5–6 років. Рівень сформованості моральних ставлень визначається такими показниками: високий (14 %), середній (38 %), низький (48 %).

Також було встановлено, що переважна більшість дітей 5–6 років мають занижену моральну самооцінку (50 %), приблизно 31% опитаних оцінює себе з боку моральної вихованості з надто суперечливого боку, а найменша кількість дітей оцінює себе позитивному сенсі, як особистість що є вихованою у моральному плані.

У ході спостереження було виділено три групи досліджуваних: а) діти, які чітко слідували інструкції, переправлялися на інший бік, передавали предмет-замінник партнеру, чекали на його успішні дії, а вже потім енергійно бігли до фінішу б) діти, які самостійно виконували всі інструкції щодо переправи, але або забувалися місточок на місці, або хапали його й чимдуж бігли до визначеного місця, однак по дорозі осмислювали свій вчинок самостійно (чи за невеликої підказки експериментатора) поверталися до самої ріки, передавали предмет-замінник, чекали на успішні дії, допомагали партнерам, а вже потім бігли до фінішу; в) діти, які переправилися відразу хапали предмет-замінник і бігли до фінішу та лише за прямої вказівки експериментатора поверталися й неохоче передавали місточок, не звертали на дії партнера повертали назад. Поводження старших дошкільників першої групи, характеризувалося вищим рівнем моральності, оскільки тут було помітне бажання надати допомогу, яке ґрунтується на щирих і доброзичливих стосунках, співпереживанні за спільний результат.

На основі опрацьованих емпіричних даних по вивченню моральних ставлень дітей 5–6 років нами було здійснено розподіл дошкільників за рівнями розвитку цього утворення та схарактеризовано поведінку кожного із виділених рівнів. Так, 14 % дітей 5–6 років мають *високий* рівень вихованості моральних ставлень, зокрема цінують доброзичливість у стосунках й усвідомлюють риси морально зрілої людини, орієнтуючись на значущі цінності (працю людину, самоповагу та повагу до інших, доброти), з повагою відносяться до партнерів у спілкуванні та грі, приміряють щодо себе риси зрілої у моральному сенсі людини (щирість, чесність, самостійність, доброта, працьовитість); орієнтовані на позитивні зразки поведінки у середовищі, виявляють готовність запропонувати допомогу іншим.

Діти 5–6 років із *середнім рівнем* (38 %) сформованості моральних суджень розуміють доброзичливість у стосунках, усвідомлюють ознаки зрілої у моральному сенсі людини (людина праці, самоповагу та повагу до інших, доброта), з повагою відносяться до партнерів у спілкуванні та грі; приміряє до себе риси зрілої й вихованої у моральному сенсі людини, приміряють щодо себе риси, які цінуються у соціумі (щирість, чесність, самостійність, доброта, працьовитість), проте не знають як цього досягнути; не завжди можуть дотримуватися у мікро-середовищі правил стосунків, інколи готові самостійно запропонувати допомогу, зрідка дорослі надихають до моральних вчинків.

Діти 5–6 років з *низьким рівнем* моральних ставлень (48 %) мають слабкі уявлення про доброзичливість у стосунках, не завжди орієнтуються у поведінці на працю, доброту, щирість, намагаючись із повагою ставитися до партнерів у спілкуванні та грі та неохоче приміряючи до себе риси моральної людини, загалом не розуміють навіщо виховувати у себе щирість, чесність, самостійність, доброту, працьовитість, не знають як цього досягнути, проте намагаються дотримуватися у мікро-середовищі правил, дуже рідко готові самі запропонувати допомогу, на моральні вчинки надихають дорослі.

Отже, переважна більшість дітей 5-6 років характеризуються як такі, у яких мають місце недоліки у сформованості моральних ставлень. Здійснивши дослідження установок і виховних впливів дорослих, ми дійшли висновку, що моральність вихователі ототожнюють із сукупністю поглядів на стосунки між людьми, моральну ж вихованість – з усвідомленою поведінкою та наявними моральними чеснотами особистості. До розуміння сутності ставлень педагога дійшли через риси особистості, які визначають відношення до предметів, людей і самого себе. При цьому відмітимо, що працівники ЗДО не відмітили основну ознаку ставлень – моральна оцінка існуючої системи зв'язків людини зі світом, з людьми, які знаходяться поруч та оцінювання власного внутрішнього світу. Отже, повною мірою педагоги дошкільної установи не усвідомлюють суть досліджуваного явища.

Необхідність проведення виховних впливів, спрямованих на формування цього особистісного утворення вони також пояснюють з двох позицій: необхідно формувати морально-етичний фундамент людини – це найбільш оптимальне пояснення, яке ґрунтується на наукових підходах. Інше пояснення, яке надавали фахівці – потрібно виховувати, адже мене виховували батьки. Отже, половина з вихователів розуміють, що це необхідно здійснювати.

Наступний момент, на який було варто звернути увагу у ході виконання дослідження – це використання фахівцями галузі дошкільної інформації з питання виховання у дітей 5–6 років моральних ставлень. Так, у коментарі до цього пункту, вони відмітили, що намагаються знаходити інформацію у спеціальній методичній літературі, а коли там її не знаходять, використовують сайти *мережі Internet*. Водночас вони ігнорують педагогічну періодику, засідання методичних об'єднань фахівців дошкільної, тематичні телепередачі, передовий досвід інших діячів у означеній галузі. Як бачимо, потрібно вихователям звертати увагу й на інші джерела пошуку необхідних відомостей.

Окремим пунктом у анкеті було питання залучення батьків до процесу: використання порад, зауважень батьківських прохань в освітньому процесі. Вихователі були єдині у своїх переконаннях: всі відмітили, що вони не дослухаються у своїй педагогічній діяльності батьківських порад, адже представники родин не є достатньо компетентними у означеній сфері. Як бачимо, тут доволі актуальним є питання налагодження оптимальної взаємодії між вихователями та сім'ями дошкільників 5–6-річного віку. Також всі опитані працівники дошкільної відмітили, що ніколи не спілкувалися у своїй практиці з бабусями та дідусями своїх вихованців, а в усній співбесіді додали, що й надалі не збираються нічого змінювати у цьому сенсі. На нашу думку, категоричність вихователів, лише шкодить цілісному процесу морального виховання.

Надалі нас цікавило, як саме вихователі співпрацюють з батьківськими змістом і методами виховання у дітей 5-6 років моральних ставлень значна частина фахівців відповіли, що вони пропонують дорослим членам родин час від часу вивчити вірш чи пісню до свята, та здебільшого лише запрошують на святкові ранки в ЗДО. У ході подальшого виявилось, що вихователі, час від часу використовують предмети й досягнення української культури для виховання у дітей 5–6-річного віку моральних ставлень. Уточнююче запитання анкети, яке було наступним, допомогло з'ясувати, що це, насамперед, народний фольклор, казки. Означені елементи педагога використовують власне на заняттях з дітьми, або ж використовують у процесі підготовки до народних свят, які регулярно проводяться з дітьми.

Відповіді на останні пункти анкети взагалі є відсутніми, оскільки вихователі не змогли вказати, назви художніх творів (літератури, мистецтва) та їх авторів, які вони останнім часом використовували з метою впливу на моральні ставлення. Отже, вихователі ЗДО недостатньо впливають на моральну сферу через згадані нами засоби у анкетах.

Загалом, педагоги не зовсім орієнтуються у меті й завданнях морального розвитку дітей 5-6 років, у недостатній мірі звертаються за інформацією щодо цієї

проблеми до державних нормативних документів, методичних об'єднань, публікацій у фаховій періодиці. Окрім цього зафіксовано, що слабкою мірою організована співпраця з батьками дошкільнят, що також негативно впливає на формування досліджуваного феномену.

Наступним етапом у цьому ж контексті було з'ясування того, як батьки старших дошкільників власне здійснюють моральне виховання в цілому, й зокрема формують моральні ставлення сина чи доньки. Так, відповідаючи на перше запитання анкети, респонденти відмітили, що моральність вони тлумачать як наявні знання, переконання про норми та цінності значущі суспільстві, та які визначають стосунки між членами соціуму. Саме вони, на думку батьків, і визначають здатності розрізняти гарні сосунки від поганих. Натомість моральну вихованість вони розуміють як взаємодію між членами спільноти, між ними сином чи донькою на основі наявних у них етичних уявлень. Моральні ж ставлення, згідно їх відповідей, відображають відношення до людей і прояви у поведінці щедрості, доброти, справедливості по відношенню до оточення, до себе, до предметів і явищ природного та соціального довкілля. Отже, знання дорослих членів сімей є більш кращими про моральні категорії, ніж вихователів.

Водночас батьки відмітили, що вони намагаються дізнаватися про зміст морально-етичного розвитку дітей від вихователя, проте цього вони не завжди досягають, в силу своєї зайнятості. Також третина досліджуваних відмітили, що у ЗДО їх ознайомили з тим, що у дітей варто формувати чесність, співчуття, відповідальність та взаємодопомогу й саме на них вони і спрямовують власні виховні зусилля. Натомість більша частина вибірки взагалі не надала ніяких відомостей з цього приводу.

40% батьків відмітили, що намагаються вдома проводити з сином чи донькою виховну роботу з ознайомлення їх з найбільш значущими, з їх точки зору, цінностями: чесність, повага до всіх людей, шанування батьків, доброта, любов, самоконтроль і чемність. Варто відмітити, що окремі моральні чесноти, названі у вибірці батьків, співпадають зі змістом моральних ставлень 5–6 річних дітей, а решта збагачують досвідченість малюків у етичних принципах поведінки, доповнюють їх уявлення про суть моральних ставлень.

Також респонденти вказали, що їх участь в освітньому процесі ЗДО полягає у вивченні разом з сином чи донькою пісні, чи то вірша до свят. Це відмітили 60 % дорослих. Водночас, такий же відсоток вказав, що вони з метою виховання дітей читають їм вірші, казки. Решта 40% взагалі цим не займаються, оскільки зайняті на роботі.

Більша половина батьків – 64% демонструють дітям власне ставлення до цінностей, натомість 36% опитаних вважають, що це надто рано для їх сина чи доньки, адже ще не прийшов відповідний час. Перша категорія респондентів зізналася, що намагається проводити подібну роботу у ході бесід, спілкування з дітьми на теми моралі, натомість решта 36% вибірки вважають, що цьому мають навчати у садочку, який відвідують діти, а ще більше у школі.

Також респонденти висловили своє бачення щодо впливу культури регіону й України в цілому на формування досліджуваного явища у старших дошкільників. Так, 1/3 вибірки вважає, що найкраще на моральні ставлення дітей впливають чинники культури місцевої, ще 1/3 респондентів вважає, що не потрібно виділяти окремо культурний пласт місцевості, оскільки краще користуватися здобутками всіх регіонів держави, оскільки вони дуже схожі. Ті, хто залишився, зазначили на своїх бланках, що це їх не стосується.

Отже, батьки, з якими було проведено анкетування виявили системні знання про суть моральних категорій, зокрема вихованості, моральності та відповідних ставлень, у порівнянні з дошкільними фахівцями. Проте значна їх частина уникає спілкування з дітьми, де предметом є мораль, стосунки з людьми, посилаючись на різні моменти: чи то ще зарано, то нехай цьому навчають у садочку, а потім вдома.

Проте незначна частина спілкується з сином чи донькою на теми моральних ставлень до світу, читаючи їм відповідну літературу (здебільшого казки, вірші), демонструючи при цьому власний приклад, знання, заохочуючи дітей до моральних вчинків. Натомість залишається проблема взаємодії з вихователями ЗДО та їх участі у освітньому процесі відкритою (нереалізованою).

Висновки. Рівні сформованості моральних ставлень дітей 5–6 років були виділені на основі уточнених критеріїв і створеної комплексної методики дослідження. Зокрема зафіксовано високий рівень у 14% дітей, середній рівень у 38 %, низький рівень у 48%. зафіксовано, що зміст моральних ставлень дітей 5-6 років визначають відношення дітей: а) до інших людей (*чесність, щирість, доброзичливість, лагідність*); б) до себе (*самостійність, комунікабельність*, яка включає у себе, згідно уявлень дітей веселість та енергійність у стосунках); в) до явищ у людському суспільстві (*працьовитість*). Окрім цього з'ясовано, що більшою мірою діти 5–6 років цінують комунікабельність, щирість, доброзичливість і лагідність.

З'ясовано, що вихователі у недостатній мірі орієнтуються у питаннях морального розвитку дітей 5–6 років, недостатньо використовують нормативні документи, неохоче запозичують досягнення колег у цій сфері, мало читають публікацій у фаховій періодиці. При цьому, батьки виявили досить гарні знання у сфері моральних категорій. Проте лише незначна частина дорослих спілкується з сином чи донькою на теми моральних ставлень до світу, читає їм відповідну літературу, прагне демонструвати на власному прикладі дійсно моральні вчинки. Більшість дорослих ігнорує виховні впливи, обґрунтовуючи це тим, що знання мають формувати у дітей 5–6 років безпосередньо у дитсадках і школах. Найбільш слабкою ланкою роботи ЗДО і батьків є їх співпраця у формуванні моральних ставлень дітей 5–6 років.

Література

1. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посібн. Київ: Либідь, 2005. 400 с.
2. Зубалій Н. П. Почуття. Загальна психологія. Київ: Либідь, 2005. С. 219–243.
3. Кириленко Т. С. Афективна сфера особистості. Психологія / за ред. Ю. Я. Трофімова. Київ: Либідь, 2005. 5-е вид. С. 337–372.
4. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 128 с.
5. Поніманська Т., Козлюк О., Марчук Г. Виховання людяності: методичн. посібн. Київ: Міленіум, 2008. 138 с.
6. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / уклад.: О. Низковська, О. Білан, Л. Возна, О. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 264 с.
7. Терещенко О.П. Виховання у старших дошкільників доброзичливих взаємин. *Теоретично-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 16. Кн. 1. С. 322–328.
8. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. Київ: Марич, 2005. 232 с.

References

1. Vlasova, O. (2007). *Pedahohichna psykholohiia* [Pedagogical psychology]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
2. Zubalii, N. (2005). *Pochuttia. Zahalna psykholohiia* [Feeling. General psychology]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Kyrylenko, T. (2005). *Afektivna sfera osobystosti. Psykholohiia* [Affective sphere of personality. Psychology]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Lohvytska, L. (2014). *Prohrama z moralnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku "Skarbnytsia morali"* [Moral education program for preschool children "Treasury of Morals"]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
5. Ponimanska, T., Kozliuk, O. & Marchuk, H. (2008). *Vykhovannia liudianosti* [Education of humanity]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].

6. Nyzkovska, O., Bilan, O., Vozna, L. & Maksymenko, O. (2022). *Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ukrainske doshkillia»* [Preschool Child Development Program "Ukrainian Preschool"]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
7. Tereshchenko, O. (2017). Vychovannia u starshykh doshkilnykiv dobrozychlyvykh vzaiemyn [Education of benevolent relationships in older preschoolers]. *Teoretychno-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of raising children and school youth*. Issue 1(16). Pp. 322–328 [in Ukrainian].
8. Tytarenko, T. (2005). *Suchasna psykhohiia osobystosti* [Modern personality psychology]. Kyiv: Marych [in Ukrainian].

Pisotskyi O.

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor of Preschool Education
Nizhyn State Gogol University
pisockijsascha@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1454-4394

FORMATION OF MORAL ATTITUDES OF CHILDREN AGED 5–6 YEARS IN PRESCHOOL EDUCATION AND FAMILY

The article deals with the problem of forming the foundations of moral attitudes in preschool children (5-6 years old) in the context of interaction between preschool education institutions and families. It is emphasized that currently the issue of educating preschoolers' moral attitudes is an important component of preschooler's personality development, in particular, the formation of the child's moral and value sphere. In the article, the author points out the main components, criteria and indicators of the development of moral attitudes of children aged five to six, according to which an empirical methodology was developed. At the same time, the emphasis is placed on the most specific indicators of the morality of children aged 5-6 and their attitude to: a) other people (honesty, sincerity, friendliness, meekness); b) themselves (independence, sociability, which, according to children's perceptions, includes cheerfulness and energy in relationships); c) phenomena in human society (hard work). At the same time, it has been documented that most children aged 5-6 value sociability, sincerity, friendliness and meekness, which are the fundamental virtues in the moral sense of preschoolers aged 5-6. In the empirical study, the author recorded that a significant number of preschoolers (48%) are characterized by a low level of moral attitudes, which is manifested in their statements and views, 38% of children aged five to six are characterized by an average level of moral attitudes. The lowest number of older preschoolers with a high level of moral attitudes was found – 14%. In general, it was found that 86% of children in the senior group of IPEs are characterized by an insufficient degree of formation of moral attitudes as the main formations of the child's moral and value sphere.

The author, studying the educational influence of teachers of preschool educational institutions on the formation of moral attitudes of children aged 5-6, concluded that teachers are poorly oriented in the goals and objectives of the moral development of children aged 5-6, insufficiently seek information on this issue from state regulatory documents, and almost never use the achievements of their colleagues, recommendations of methodological associations, publications in the pedagogical press. At the same time, it has been determined that cooperation with parents of preschoolers is poorly organized, which definitely has a negative impact on the formation of the content of moral attitudes in children aged 5-6.

The educational influence of parents of pupils on the formation of moral attitudes of children aged 5-6 also has its own characteristics. In particular, adults showed quite systematic knowledge in the field of moral principles. However, only a small part of them

communicates with their son or daughter on the topics of moral attitudes towards the world, reads them relevant literature, and seeks to demonstrate truly moral actions by their own example. At the same time, a significant number of parents ignore educational influences on children aged 5-6, arguing that knowledge should be formed in kindergartens and schools.

Based on the results of the empirical study, it is concluded that it is necessary to optimize the process of forming moral attitudes of children aged five to six to the world around them.

Key words: moral education, moral attitudes, moral and ethical development, moral values, educational environment of preschool educational institutions, educational environment of the family, formation of moral attitudes of children aged 5-6.